

Dei Christus, quia conceptus est in utero Virginis opus Spiritus sancti; ergo Filius Spiritus sancti dici poterit: at hoc nusquam habet Scriptura, imo contra, Spiritum a Filio procedere dicit Joan. XV, et alibi. Tertio, hoc non est esse naturalem et verum Filium: non enim Deus ex substantia sua genuit Christum in utero Virginis, sed ex sola substantia Virginis. Unde Hebr. VII, dicitur, Christus sine patre et sine matre, id est, sine patre in terris, sine matre in caelis, ut omnes Graeci et Latini exposuerunt.

Ad locum illum Lucæ I dico cum Ambros. ser. 5, in Psal. CXVIII. Gregorio lib. XVIII. Moral. cap. 12. Beda et Bernardo in hunc locum, virtutem Altissimi esse Verbum Dei, quod in utero Virginis descendit, ibique carnem induit; ac ideo filius Mariæ Filius Altissimi dicitur. Posset etiam dici, conceptionem de Spiritu sancto signum, non causam esse, cur Christus dicatur Filius Dei. Decuit enim, ut si Dei Filius hominis filius fieri vellet, nonnisi ex Virgine nasceretur: et si Virgo paritura esset, nonnisi Deum pareret, ut recte ait B. Bernardus serm. 2. super Missus est.

Porro Jacobus Paleologus, qui unus cum esset ex præcipuis Doctores novorum Samaritanorum, Romæ tandem, ut supra diximus, ad veram Fidem conversus est; argumentum nostrum non solum nihili faciebat, sed etiam adversus nos hac ratione retorquebat. Non potest ullus verus Dei Filius esse Deus verus: Christus autem est verus Dei Filius; non igitur est verus Deus. Atque hunc syllogismum (ut ego sæpe ex illo audivi) iactabat ut verissimam demonstrationem: et cum ei dicerem, majorem propositionem syllogismi illius adeo esse falsam, ut contraria sit verissima. Ut enim verus filius hominis est verus homo, verus filius leonis est verus leo, et in cæteris omnibus ad eundem modum; ita quoque verum Dei Filium, verum Deum esse necesse est.

Respondebat: secundum Philosophiam quidem, verum Filium ejusdem esse naturæ cum Patre suo, non autem secundum Scripturam. Siquidem Scriptura eos veros Dei filios facit, qui a Deo constituntur hæredes, ut de Christo dicitur Hebr. I, non autem potest esse Deus verus, qui a Deo heres constituitur.

(1) Rom. VIII, 17; Hebr. I, 2. — (2) Luc. I, 16 et 17. — (3) Act. XIII, 23 et 24. — (4) Joan. I, 29. — (5) Joan. V, 18.

Non expectas, credo, prudens Lector, harum ineptiarum refutationem. Quid enim? non erat secundum Scripturam verus filius Adami Seth, et Abrahami Isaac, et Jacobi Ruben? et nonne erant ejusdem naturæ cum patribus suis? Deinde Scriptura nonne aperte dicit, hominem esse heredem, quia filium; non filium, quia heredem? Rom. VIII. *Quod si filii et hæredes; hæredes quidem Dei, coheredes autem Christi.* Et de Christo Hebr. I, prius dicit: *Locutus est nobis in Filio.* Deinde addit: *Quem constituit heredem universorum* (1). Nec intelligas eum constitutum heredem temporali donatione, sed æterna generatione.

Secundum testimonium Lucæ I. *Multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum, et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ* (2). Dominus Deus Israel omnium iudicio, et maxime hæreticorum hujus temporis, est solus verus Deus: at Angelus hoc loco vocat Christum Dominum Deum Israel. Sic enim interpretantur Irenæus lib. III, c. 11. Ambrosius, Beda, Euthymius, et alii in hunc locum. Nec potest aliter intelligi; nam illud *Et ipse præcedet ante illum* non potest referri nisi ad Dominum Deum Israel immediate antea nominatum. Constat autem, Joannem præcessisse ante Christum, non ante Deum Patrem: *Eduxit*, inquit Paulus Actor. XIII. *Deus Israel Salvatorem Jesum, prædicante Joanne ante faciem adventus ejus Baptismum penitentia* (3). Idem confirmatur ex illis verbis: *Multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum.* Joannes enim non conabatur convertere homines, nisi ad Christum, illum enim assidue prædicabat. Unde Joan. I. *Cum vidisset Joannes Jesum ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata Mundi* (4). Et continuo ad illa verba, Andreas qui Joannis discipulus erat, conversus est ad Christum, et secutus est eum.

Tertium testimonium Joan. V. *Magis quærebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat Sabbatum, sed et Patrem suum, dicebat Deum æqualem se faciens Deo* (5). Si Christus æqualem se Deo Patri prædicabat; ergo erat verus Deus sempiternus et altissimus etc.

Ad hoc posset aliquis dicere: Christum non se prædicasse æqualem Deo Patri, sed id credidisse Judæos, ut sensus sit; quærebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat Sabbatum opinione ipsorum, sed

etiam Filium Dei se faciebat, æqualem se faciens Deo, ipsorum opinione.

At parum refert, utrum Evangelista referat sententiam Judæorum, an exponat id quod erat. Nam, ut Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, et alii omnes in hunc locum dicunt, vera erat opinio Judæorum, et hoc Evangelista narrat, nimirum illos bene intellexisse, Christum prædicare se æqualem Deo. Nam si falsa fuisset opinio Judæorum, ut recte notavit Chrysostomus, certe Christus aut Evangelista admonuissent, ne in tanta re errarem; sicut quando dixerat Dominus Joan. II. Templum triduo se reedificaturum, exposuit Evangelista, hoc dixisse de templo corporis sui. Et Joan. ult. cum ex verbis Domini discipuli collegissent, Joannem non moriturum, addit ipse Joannes: *Non dixit Jesus non moriturus* etc. (1). Christus autem non solum non correxit opinionem Judæorum, sed etiam confirmavit dicens, se operari eadem quæ Pater operatur, et sicut Pater excitat quos vult, ita et Filius. Vide Cyrillum in totum hoc c. 5, ubi ostendit, Christum multis modis se æqualem Patri ostendisse.

Quartum testimonium Joan. X. *Ego et Pater unum sumus* (2). Hoc testimonio utuntur omnes Patres contra Arianos, ut probent unam esse essentiam Patris et Filii. Respondent Transylvani lib. II, cap. 9 et Franciscus David disp. 2. Albana, hunc locum intelligi de concordia charitatis, qua erant unum Pater et Filius. Et probant primo auctoritate Erasmi et Calvini: poterant etiam addere Arium et Eunomium. Secundo probant ex Joan. XVII, ubi dicitur de Apostolis: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus* (3).

At quod de unitate essentiæ hic locus intelligatur, proba primo cum Basilio lib. I in Eunom. circa fin. et Chrysostomo in hunc locum ex præcedentibus verbis. Christus enim ut probet non perituras suas oves, facit hoc argumentum: *Nemo potest rapere oves de manibus Patris mei, quia ipse major omnibus est* (4); ergo nec de manibus meis potest ullus oves meas rapere: Ego enim et Pater unum sumus. Quod argumentum nihil concludit nisi illud *Unum sumus* significet unam et eandem esse manum, id est, potentiam Patris et Filii: quod si eadem po-

tentia, certe etiam eadem essentia: nam in Deo non distinguuntur potentia et essentia.

Secundo proba cum Augustino et Chrysostomo in hunc locum. *Quia quidam hoc verbo Judæi sustulerunt lapides, ut jacerent in eum* (5); ergo intellexerunt per illud *Unum sumus* Christum se vere Deum unum cum Patre prædicare, non enim lapidare voluissent, si tantum credidissent Christum se dicere unum esse cum Patre concordia voluntatis. Cum autem Judæi sic intellexerint, nec tamen Christus correxit eorum sententiam, constat eos recte intellexisse.

Tertio, quia Christus exposuit, quid sit *Ego et Pater unum sumus*; nam cum Judæi propter hoc eum vellet lapidare, dixit: *Vos dicitis blasphemias, quia dixi Filius Dei sum* (6); ergo idem est, *Ego et Pater unum sumus*, et *Filius Dei sum*. Non ergo sunt unum concordia voluntatis, que potest esse inter eos, qui non sunt consanguinei, sed unum sunt, quomodo Pater et Filius sunt unum, qui eandem habent naturam.

At objiciunt hæretici, ac in primis Franciscus David disput. 8. Albana, et Ministri Transylvani lib. II, cap. 7. Nam Christus in sequentibus verbis videtur corrigere sententiam Judæorum, ac declarare, se esse Deum per solam gratiam, sic enim ait: *In lege vestra scriptum est, Ego dixi, Dii estis: Si ergo eos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est: quem Pater sanctificavit, et misit in Mundum, vos dicitis, quia blasphemias; quia dixi, Filius Dei sum* (7)?

Respondeo cum Hilario lib. VII. de Trinit. Christum voluisse dicere, si illi possunt appellari Dii, qui dono Dei participant Deitatem, quia sermo Dei ad eos factus est, et sunt a Deo principes aliorum constituti, auctoritate ab ipso accepta: quanto magis ego possum dici vere Deus, licet homo sim, cum Pater me singulari dono sanctificaverit, id est, sanctum sanctorum fecerit, in ipsa conceptione uniendo naturæ meæ humane hypostasim Verbi sui? Quia enim Judæi dixerunt: *De blasphemata lapidamus te, quia tu cum homo sis, facis teipsum Deum* (8). Dominus ostendere voluit, non solum se esse Deum, sed etiam se hominem verum existentem, esse etiam verum Deum: id autem fecit explicando suam eximiam et singularem sanctifi-

(1) Joan. XX, 23. — (2) Joan. X, 30. — (3) Joan. XVII, 22. — (4) Joan. X, 29. — (5) Joan. X, 31. — (6) Joan. X, 36. — (7) Ibid. X, 34. — (8) Ibid. X, 33.

cationem, non per creatam gratiam, sed per gratiam unionis hypostaticæ: quod autem talis fuerit ipsius sanctificatio, per quam esset verus Deus probat ex operibus soli Deo vero propriis; ait enim: *Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere*. Et infra: *Ut cognoscatis*, inquit, *quia ego in Patre, et Pater in me est (1)*. Ista enim mutua inhabitatio non potest intelligi sine identitate naturæ. Posset etiam dici, ut inquit Chrysostomus, Christum dupliciter respondisse Judæis. Primo sic, etiamsi essem purus homo, non propterea blasphemavi dicens, me esse Filium Dei, cum multo minores me dicantur in Scripturis Dei. Secundo, repulsa jam calumnia, ostendisse ex operibus se esse verum Deum.

Valentinus Gentilis ex hoc ipso loco argumentabatur pro suo errore, ut testatur Galvinus in lib. suo cont. Gentil. Nam Dominus non ait: *Ego et Pater unus sumus*, sed *Unum sumus*; ergo sunt ejusdem naturæ et Divinitatis, sed non sunt unus numero Deus. Et confirmat ex illo Joann. XVII, ubi dicuntur Apostoli esse unum, sicut Pater et Filius unum sunt. Ubi Apostoli dicuntur unum, et tamen differant numero. Respondet: non potuisse Christum dicere: *Ego et Pater unus sumus*, quia tunc confudisset personas. Aliud enim est: *Ego et Pater unus sumus*, vel unus Deus, aut unus Spiritus sumus; aliud autem: *Ego et Pater unum sumus*. Nam ego et Pater unum sumus, significat eos esse unum ens, sive unam naturam, quod non repugnat personarum pluralitati. Similiter, Unus Deus sumus significat eos esse unum in Deitate, et hoc etiam est verum, nec repugnat personarum distinctioni; at *Unus sumus* significat eos esse unam hypostasim, et implicat contradictionem.

Quod autem hic locus non sit pro Gentili, sed contra ipsum, patet. Primo, quia licet absolute et universaliter *Unum sumus* non significet unum numero, sed unum in essentia, sive specie, sive numero illa sint unum: tamen in Deo necessario significat unum numero, quia, ut probatum est supra, una tantum est Divinitas numero. Secundo, idem patet, quia licet Gentilis videatur dicere, Patrem et Filium esse unum in essentia et specie; tamen cogitur fateri, se ponere differentiam essentialem inter Patrem et Filium, quandoquidem dicit prothesi 22. et 24.

(1) Joan. X. 37 et 88. — (2) I. Cor. VI. 17. — (3) Joan. XIV. 1.

solum Patrem esse immensum, Filium autem pro modulo generationis circumscriptum etc.

Ad locum Joann. XVII. respondet Augustinus lib. II. cont. Maximin. cap. 42. et lib. III. cap. 22. in Scripturis, nunquam esse dictum de rebus diversarum naturarum *Unum sunt*. Nam non dictum est, ut Apostoli et Deus unum sint, sed ut ipsi unum sint, sicut Pater et Filius unum sunt. Et rursum, ut in Deo sint unum etc. tamen hæc observatio, licet aliquo modo vera sit, non videtur necessaria. Nam licet Apostoli essent ejusdem naturæ inter se, tamen cum dictum est a Christo, *ut ipsi unum sint*, illud *Unum* non significat unitatem naturæ, sed unitatem concordie. Præterea, cur non posset orari eodem modo, ut Angeli et homines unum sint? et tamen Angeli differunt specie ab hominibus. Denique sicut dictum est: *Qui adhæret Deo, unus spiritus fit cum illo (2)*, I. Corinth. VI, cur non posset dici: *Qui adhæret Deo unum fit cum eo?* Nam unus spiritus est una res: una res et unum idem sunt.

Facilius cum Chrysostomō hom. 4. in Joan. et Cyrillo lib. XI. in Joann. cap. 20. dicere possumus, Christum non velle ut Apostoli sint ita unum omnino, ut sunt unum divinæ personæ, sed velle ut Apostoli per gratiam Dei efficiantur unum ex concordia voluntatis, et eo modo imitentur divinas personas, quæ sunt naturaliter unum voluntate et consensu, et proinde etiam essentia. Non enim possunt naturaliter agentia libera idem velle, nisi habeant eandem numero naturam. Præterea etiamsi absolute ex eo quod Pater et Filius dicuntur unum, non sequeretur esse unum in essentia: tamen Joan. X. id necessario sequeretur, propter rationem, qua illa verba ibi dicuntur, ut jam ostendimus.

Quintum testimonium Joann. XIV. *Creditis in Deum et in me credite (3)*. Hinc deducit Augustinus lib. I de Trinit. cap. 12. et interpretes ejus loci, Christum esse illum verum Deum, quem Judæi colebant. Nam si non est ipse ille verus Deus, non potest sibi arrogare fidem, quæ illi soli debetur. Nec movere debet particula *Et*, quasi Christus distinguat se a Deo, et faciat se quasi alterum Deum: nam addita est particula *Et* propter naturam humanam, qua distinguitur Christus a Deo. Sensus igitur est: *Si in Deum creditis, debetis*

etiam in me, quem hic videtis hominem, credere: nam ego non solum sum homo, sed etiam ille Deus, in quem creditis. Ibidem: *Si cognovissetis me, et Patrem utique cognovissetis. Item: Philippe, qui videt me videt et Patrem (4)*.

Cyrillus lib. IX, cap. 37. in Joann. convincit ex hoc loco, Christum esse unum Deum cum Patre. Non enim potest esse verum, non posse cognosci Christum, quin cognoscatur Pater, nisi sit una utriusque natura. Accedit, quod Apostoli bene noverant, Jesum esse hominem bonum, sapientem, Prophetam, Christum; et tamen audiunt: *Si cognovissetis me*. Et rursum: *Tanto tempore nobiscum sum, et non cognovistis me*. Restabat ergo, ut cognoscerent illum esse Deum verum, et unum cum Patre: Nam cætera jam cognoverant. Denique Philippus dixerat: *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis*. Sciebant enim Apostoli, nihil homini posse sufficere ad beatitudinem sine cognitione veri Dei, quem verum Deum Patrem esse non dubitabant. Christus ergo respondens Philippo: *Philippe, qui videt me, videt et Patrem*, non satisfacisset questioni illius, nisi significare voluisset, se esse verum Deum, et unum cum Patre, atque in cognitione sui beatitudinem consistere, sicut et in cognitione Patris.

Respondet Franciscus David in disput. 2. Albana, Christum hominem fuisse imaginem Dei; et ideo qui Christum videbat, in sua imagine Deum videbat. Contra: nam si admittet Franciscus, Christum esse imaginem naturalem Patris, et ejusdem essentia, recte diceret: at ipse putat Christi formam visibilem et creatam esse imaginem Dei: talis autem imago distat longissime ab exemplari: nihil enim creatum potest esse perfecte et expresse Deo simile, ut dicitur III. Reg. VIII. *Non est similis tui Deus*. Et Isa. XL. *Quam imaginem ponetis ei (2)?* Qui autem videt talem imaginem, non potest dicere se vidisse ipsum exemplar, imo cum videmus imagines similissimas rebus, non propterea contenti sumus, sed accendimur ad videntem rem ipsam. Christus autem reprehendit Philippum, qui putabat non satis videri Patrem ab eo qui videt Filium. Ex quo patet, Christum ut Deum esse omnino

eandem formam, et pulchritudinem quæ est Pater.

Sextum testimonium Joann. XVI. *Omnia quæ Pater habet mea sunt (3)*; ergo essentiam Patris habet Filius. Ac ne quis dicat hoc intelligi de rebus, quæ sunt extra Deum, quomodo dicimus, omnia quæ habet vir sunt uxoris, et tamen sæpe vir habet sapientiam, quam non habet uxor; verba superiora excludunt hunc sensum, præcedit enim: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet*. Illud ergo est commune Patri et Filio, quod accipit Spiritus sanctus ab utroque. Quid accipit Spiritus a Filio? scientiam sine dubio, nam dicit: *De meo accipiet, et amantibus vobis*. Et supra: *Non loquetur a se, sed quæcumque audit loquetur (4)*. Scientia ergo eadem est Patris et Filii: sed scientia in Deo, et essentia sunt idem, ut etiam Aristoteles cognovit; ergo una est essentia utriusque. Et sic exponunt omnes Catholici, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, et alii in hunc locum.

Septimum testimonium est illud Joan. XX. *Dominus meus, et Deus meus (5)*. Quo testimonio, ut efficacissimo utitur Augustinus, in ep. 174. ad Pascent. Et quidem certum est, hoc loco *Dominum Deum* significare verum Deum Israel, tum quia in Græco habetur artienhus, tum etiam quia Thomas homo Israelita non noverat alium Dominum Deum quam illum, de quo scriptum erat: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est (6)*. Addit Chrysostomus in homil. de Trinit. Thomam, cum hæc dixit, implevisse illud Psalm. LXXVI. *Manibus meis Deum quæsiavi, et non sum deceptus (7)*. Dubium autem esse non potest, quin in eo Psalmo de vero Deo sit sermo.

Nestoriani (ut cognosci potest ex V. Synodo cap. 12.) dicebant, illa verba *Dominus meus et Deus meus* referri ad Patrem per exclamationem Thomæ admirantis Christi resurrectionem. At hæc mera corruptio Scripturæ est: nam in Græco non est *signum* exclamantis, sed articulus *et*; præterea præcedit in Evangelio: *Respondit Thomas, et dixit ei: Dominus meus, et Deus meus etc.* Quid significat illud *dixit ei* nonne dixit Christo? nam cum Christo loquebatur Thomas, non cum Patre. Ad hæc certum est Thomam

(1) Joan. XIV. 7 et 8. — (2) III. Reg. VII, 23; Isaï. XL, 18. — (3) Joan. XVI, 15. — (4) Ibid. 14, 15 et 13. — (5) Joan. XX, 28. — (6) Deut. VI, 4. — (7) Psal. LXXVI, 3.

illis verbis voluisse confiteri, quod antea non satis crederat: at Patrem esse Deum semper crederat; de Filii autem divinitate non nihil dubitaverat. Denique omnes Commentarii hæc ad Christi divinitatem referunt: etiam Erasmi ipsius, quem Transylvani maximi faciunt.

Octavum testimonium ad Roman. IX. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula* (1). Hunc locum Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Origenes, Oecumenius, et omnes alii sic intelligunt, ut Christus dicatur verus Deus, quandoquidem super omnia nihil est, nisi summus Deus.

Erasmus tamen conatur in Annotationibus in hunc locum argumentum infringere, sed levisisimè conjecturis. Primo dicit voculam *Deus* forte non esse de textu, quia Cyprianus lib. II. cont. Judæos, cap. 6. et Hilarius in Psalm. CXXII. hunc locum citant sine illa voce *Deus*. At Cyprianus, Aldi et Morelli, habent vocem *Deus*, nec potest deesse: nam in eo capite probare vult, Christum vocari Deum, et affert loca Scripturæ, ubi vocatur *Deus*. Hilarius non citat locum integrum: nam omittit etiam *secundum carnem*, qui tamen lib. IV. et VIII. de Trinit. citat hunc locum cum voce *Deus*. Denique etiam ablato *Deus*, adhuc remanet argumentum, quia si Christus est super omnia, certe est *Deus*.

Secundo dicit Erasmus, posse illud *Qui est super omnia Deus* referri ad Patrem, si nimirum post voces *ex quibus Christus secundum carnem* ponatur punctum, quomodo dicit se legisse apud Chrysostomum. At in Chrysostomo Græco, ego non inveni punctum, sed virgulam, qualis est in omnibus codicibus Paulinis Græcis et Latinis. Deinde num propter unum punctum in Commentario Chrysostomi inventum, quod potuit relinqui ab insidente musca, aut irrepere vitio Scriptoris, debent corrigi omnes codices Græci et Latini? Denique, si non obstante illo puncto, Chrysostomus ipse refert hæc verba: *Qui est super omnia Deus* ad Filium, et idem faciunt omnes auctores, nullo excepto, quæ temeritas est, velle jam novum sensum invenire? Nam nullum omnino pro se Erasmus citavit, et nos præter omnes Commentarios, habemus etiam Irenæum lib. III. cap. 18. Tertullianum lib. cont. Praxeam. Cyprianum ubi

sup. Hilarium I. IV. et VIII. Trinit. Ambrosium lib. I de Spir. S. cap. 3. et lib. I. de Fide, cap. 5. et Augustinum lib. III. cont. Faust. cap. 3. et 6. et lib. VI. Trinit. cap. 13. Cyrillum lib. thes. cap. 5. Gregorium hom. 8. in Ezech. Athanasium Orat. 2. cont. Arian. Victorinum lib. I. cont. Arian. Idacium I. I. cont. Varimadum. Cassianum lib. III. de Incarnat. et alios omnes.

Quod ibidem notat Erasmus, non esse scriptum a Paulo *ἐξ ὧν*, sed *ὅ ὧν*, nimis frigidum est: quis enim ignorat, articulum propositivum sæpe poni pro postpositivo, et adjectivum participio vim relativi habere? Certe Matth. cap. VI. (ut alia loca præteream) sic legimus: *Pater noster ὅ ἐστις ὁρατός*, non autem *ἐξ ὧν ὁρατός*.

Nonum testimonium habetur in epist ad Galat. cap. I. *Notum vobis facio Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi*. Et in epist. *Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem etc.* Ubi B. Paulus opponit Christum hominibus, ac proinde docet, Christum non esse purum hominem, ut Transylvani volunt, sed esse etiam Deum, ut est *Deus Pater*: nec solum opponit hominibus, sed etiam Angelis, ac proinde omnibus creaturis. Adde enim: *Licet nos aut Angelus de celo evangelizaverit vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit* (2). Clarissime igitur Paulus hoc loco separat Christum ab omnibus creaturis, et cum Deo Patre quasi ex altera parte conjungit, et Deum creatorem esse docet.

Decimum testimonium: Philipp. II. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (3). Hic videtur clarissime explicari, Christum esse verum Deum, cum habeat formam, id est naturam Dei, et secundum illam non sit rapina, sed natura æqualis Deo Patri.

Sed occurrunt Ariani, Transylvani, et Erasmus: ac ut distincte procedamus, primo explicandum est, quid sit *Cum in forma Dei esset*. Secundo quid sit *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*. De primo Erasmus in hunc locum, et Franciscus David disp. 2. Alb. contendunt, formam hoc loco significare opera exteriora, in quibus fulgebat Di-

vinitas: tamen non eodem modo exponunt: Nam Franciscus David vult, Christum dici in forma Dei, quia erat imago quadam visibilis, in qua Deus invisibilis cernebatur. Et quod forma significet speciem exteriorem probat ex Deuter. IV. *Vocem verborum audistis, formam autem penitus nullam vidistis* (1). Erasmus autem vult, Christum fuisse in forma Dei, quia exterius talia opera faciebat, ut plane se Deum esse ostenderet. Quod autem forma hoc loco significet opera exteriora, probat primo, quia opponitur forma Dei formæ servi, quam dicitur Christus suscepisse: Christus autem non suscepit substantialiter formam servi; semper enim Filius fuit, non servus, sed suscepit exteriori specie formam servi, quia humiliavit se, et ligari, ac flagellari permisit, Secundo probat ex Commentario Ambrosii.

At expositio communis omnium aliorum Veterum et Recentiorum est, formam Dei significare essentiam Dei. Et prima sententia Francisci Davidis est mera corruptio textus; nam neminem pro se habet, ac ne Erasmus quidem: nam Erasmus ex hoc loco probat Christi Divinitatem. Præterea Paulus non dicit, Christum esse formam Dei, sed esse in forma Dei. Deinde sententia Erasmi est aperte falsa: nam primo vox Græca *μορφή* quæ hic habetur, nusquam in Scriptura accipitur pro forma exteriori, seu pro opere, ut patet percurrenti omnia loca. Imo Chrysostomus in hunc locum dicit, etiam apud alios Scriptores Græcos nunquam ita accipi. Accipitur quidem apud Aristotelem *μορφή* pro forma accidentali aliquando, licet sæpius pro substantiali, semper tamen pro forma inherente, et intrinseca, nunquam pro actione exteriori. Quod allegat ex Deuter. IV. Franciscus, non est ad propositum; nam in Græco non est *μορφή*, sed *ὑπόμορφος*, id est, *similitudinem* ut in Hebræo *רִמְיָהוּ* et alibi, ubicumque in Latino est forma, in Græco non est *μορφή*, sed *εἶδος*, *τύπος*, aut aliquid aliud.

Secundo, si esse in forma Dei, est facere opera divina, nimirum miracula; ergo Apostoli quoque dici possent fuisse in forma Dei, cum miracula fecerint maxima.

Tertio, forma Dei opponitur formæ servi hoc loco: at forma servi est natura humana, non opus aliquod; nam explicans Paulus quid sit *formam servi accipiens*, subjungit:

*In similitudinem hominum factus, et habitu invecutus ut homo; inter igitur formam servi accepit, quiaideo homines ut homo apparuit, similis cæteris etiam exteriori figura. Nec enim habitus hoc loco vestem significat, sed figuram; nam est in Græco *εξέφρα*, non *εἶδος*.*

Nec argumentum Erasmi quidquam valet. Nam Christus licet sit filius, non servus, si hypostasim respiciamus, tamen ratione naturæ humanæ recte dicitur servus; ut enim quia est Deus et homo, dicitur æqualis Patri, et minor Patri; immortalis et mortalis; creator et creatura: ita etiam dici potest Dominus et servus: et sic appellatur ab Isaia cap. XLIX. Ex quo loco Hieronymus in I. cap. ad Titum docet, Christum recte dici servum ratione humanæ naturæ. Et illud Isaie XLII. *Ecces servus meus, suscipiam eum* (2); Mathæus exponit de Christo Matth. XII. et est in Hebræo *עבדך* quod proprie servum significat. Imo Christus Jo. XX. nonne ait: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* (3).

Ultimo accedat, quod omnes Interpretes hujus loci, excepto Ambrosio, de ejus Commentariis non parum dubitarunt an sint ejus, per formam Dei intelligunt essentiam Dei; et præter Interpretes, ita etiam intelligunt Athanasius serm. 4. contra Arian. Nazianzenus Orat. 5. de Theol., Nissenus lib. de serm. in monte explicans primam beatitudinem. Hilarius in Psalm. CXXXVIII. et lib. VIII. de Trinit. ultra medium. Cyrillus lib. III. thes. cap. 1. et 2. Hieronymus in I. cap. ad Titum. Augustinus lib. II. cont. Maximin. cap. 5. Denique Ambrosius epist. 47. « Quid est, inquit, in forma Dei? In natura Dei ». Et similiter exponit lib. II. de Fide, cap. 4. Unde magis probabile efficitur, Commentarios in epistolas non esse Ambrosii, quamquam quicumque fuerit auctor, etiamsi minus probabiliter exponit, nihil tamen favet hæreticis, cum clarissime dicat, Christum esse verum Deum, et Patri æqualem.

Quantum ad alteram partem hujus sententiæ *Non rapinam etc.* Franciscus David disput. 2. Alb. dicit, Christum esse æqualem Patri, quia Deus evexit illum ad suam æqualitatem. Sed hoc est contra Scripturam Isaie cap. XLII. *Ego dominus, gloriam meam alteri non dabo*. (4). Et deinde est impossibile, creaturam fieri æqualem Creatori, cum ne-

(1) Rom. IX. 5. — (2) Galat. I. 11, 1 et 8. — (3) Philipp. II. 6 et 7.

(1) Deut. IV. 12. — (2) Isaï. XLII. 1. — (3) Joan. XX. 17. — (4) Isaï. XLII. 8.

cessario sit finita, temporalis etc. Unde in disput. 4. idem Franciscus videns non posse consistere quod antea dixerat, docet, Christum non esse æqualem Patri dignitate, cum ipse adoret Patrem, non contra; sed esse æqualem, quia habet omnipotentiam communicatam a Deo.

Sed quaero ab illo: quomodo habeat omnipotentiam, an intrinsece, ita ut ipse homo Christus sit omnipotens, an extrinsece per inhabitationem, quia habet in se habitantem Deum omnipotentem? Si primo modo, redit prior difficultas, quia si ille homo habet intrinsece infinitam potentiam; ergo et infinitam essentiam; ergo est ille unus Deus, qui etiam est Pater. Si secundo modo, nihil Paulus diceret, nam hoc modo omnes justi essent æquales Deo, quia habent in se Deum habitantem.

Quia igitur ista expositio non quadrat, Transylvani Ministri lib. II, cap. 6. dicunt, Paulum non dicere, Christum esse æqualem Deo Patri, sed contrarium potius, hunc enim esse volunt sensum: *non rapinam arbitratus est, nimirum, faciendam, ut esset æqualis Deo: quomodo exponit Erasmus hoc loco, et ante eum Maximinus Arianus apud August. lib. II, cap. 5. Et probant primo, quia particula adversativa Sed id videtur ostendere. Si enim sic legamus: Christus merito se censuit Patri æqualem, sed semetipsum exinanivit; quis erit sensus? At si dicas: Christus non putavit rapiendam æqualitatem, sed e contrario semetipsum exinanivit: optimus erit sensus.*

Secundo probant ex Tertulliano, qui lib. de Trin. sic ait: « Quamvis se ex Deo Patre Deum esse meminisset, nunquam se Deo Patri aut comparavit, aut contulit etc. » At contra. Nam primo Patres omnes antea citati dicunt, Christum fuisse æqualem Patri, non ex rapina, quia ex natura. Secundo locus ipse ita sonat, nisi violenter trahatur alio. Tertio, quia si in forma Dei esse, est esse in essentia Dei, ut supra diximus, non poterat Paulus dicere, Filium non esse æqualem, quem jam dixerat esse in forma Dei.

At illud de adversativa respondeo: vocem *Sed* et Græce αὐτῶν, habere multiplicem vim: aliquando enim habet vim correctionis, et hoc modo accepit Chrysostomus cum Theodoro, Theophylacto, et Œcumenio: hi enim qui recte intelligebant Græcam linguam, volunt αὐτῶν, esse notam correctionis.

et hunc esse sensum: *Cum Christus esset in forma Dei, adeo non putavit rapinam equare se Deo, ut potius non dubitaverit dissimulare suam divinitatem, et deponere quodammodo insignia hujus æqualitatis, quia certus erat non posse se eam amittere, cum naturalis sibi esset. Ponunt exemplum de Rege et tyranno. Qui enim scit, se verum et legitimum Regem, nec illo modo timet sibi, ille facile deponit purpuram, et accipit vestem plebeiam, sive ut oblectet se, sive ut tuior sit in praelis, sive alia de causa: non enim timet, ne propter mutationem habitus pereat sibi regnum. At tyrannus qui rapuit regiam potestatem, non audet vel ad modicum tempus comparere sine purpura et sceptro, ne si conspiciatur in veste plebeia, non agnoscat pro Rege et paulatim amittat regnum, etc.*

Latini accipiant ut sit adversativa, et æqualeat particula *tamen*, sive, *sed tamen*, ita Augustin. lib. II cont. Maximim. cap. 3. ubi hunc vult esse sensum: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed tamen exinanivit se etc.* id est, licet esset æqualis Deo, non tamen horruit formam servi. Ita etiam Ambrosii Commentarius: *Etiam si erat æqualis Deo, non tamen sibi defendit æqualitatem, sed exinanivit se, id est, non voluit pretextu æqualitatis cum Deo, quam naturaliter habebat, recusare humilitatem passionis et mortis.*

Ad locum Tertulliani dico duo: primo, librum de Trinitate qui Tertulliano tribuitur, non esso ipsius, sed potius Novatiani, ut Hieronymus asserit lib. II in Ruffin. et de Scriptor. Eccles. in Novatiano. Secundo dico: sententiam hujus auctoris non esse contra nos; ille enim dicit, Filium se non comparasse Patri, solum propter originis auctoritatem, non propter aliquam differentiam naturæ. Nam ibidem clare asserit, Filium fuisse in forma Dei, quia in natura Dei et super omnia, sicut est Pater: et tamen, quia ipse est a Patre, non e contrario, detulisse eum semper aliquid Patri. Neque est hoc solius Tertulliani, sed Hilarii lib. IX de Trinit., Basilii lib. I, in Eunom., Nazianzenii lib. IV Theol., et Cyrilli lib. II thes. cap. 4. qui exponunt de Filio Dei, non solum ut est filius hominis, sed etiam ut est Filius Dei *Pater major me est*: dicunt enim, Patrem esse majorem ratione principii, et tamen Filium non esse minorem propter naturæ identitatem.

Undecimus locus est I. Jo. V. *Tres sunt qui testimonium dant in celo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt: et tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, et sanguis* (1). Quo loco S. Joannes vult ostendere, Christum esse verum Deum, et verum hominem; et propterea affert testimonia divina et humana, nec enim cum ait: *Tres sunt, qui testimonium dant in celo*, per illam vocem in celo intelligit locum celestem, sed testimonii qualitatem; alioqui etiam Angeli sunt in celo, et testimonium Christo non semel dederunt, et tamen tres tantum testes in celo Joannes ponit, Patrem, Verbum, et Spiritum sanctum. Itaque per testes qui sunt in celo, intelliguntur testes divini, ut distinguatur a testibus humanis et creatis; et propterea etiam paulo post ait: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est* (2). Sicut igitur spiritus, aqua, et sanguis sunt testimonia terrena, et comprobant veram Christi humanitatem, quando videlicet in morte Christi ex ore ipsius spiritus, ex latere aqua et sanguis fluxerunt: ita quoque Pater, Verbum, et Spiritus sanctus sunt personæ divinæ, et testimonium divinum perhibuerunt de vera Christi divinitate, tum alibi sæpe, tum etiam in Baptismo et Transfiguratione.

Sed objicit Georgius Blandrata in disput. II. Alb. Primo, illa verba *tres sunt qui testimonium dant in celo* a nullo auctore legi, excepto Hieronymo, qui parum prudens fuit. Secundo, non secus dici de spiritu, aqua, et sanguine unum sunt, quam de Patre, Verbo, et Spiritu sancto: ac proinde sicut Spiritus, aqua et sanguis non sunt unum numero, imo nec specie, ita nec Patrem, Verbum, et Spiritum sanctum esse unum numero, aut specie, sed sola consensione voluntatis.

Respondeo: Blandratam non esse parum prudentem, sed multum impudentem, cum sanctum Hieronymum parum prudentem, Erasmus videlicet imitatus, appellat: nec solum aio multum impudentem esse Blandratam, sed etiam imperitum, aut mendacem, cum ait, solum Hieronymum ita legisse. Nam ita etiam legerunt Hyginus in epist. I. Cyprianus lib. de unit. Eccl.; Idacius in lib. adver. Varimadum; Athanasius in lib. I, ad Theoph. de unita Deit. Trinit. Auctor disputationis ejusdem Athanasii cum Ario

habitæ in Concilio Nicæno; Fulgentius in lib. cont. object. Arian. prope extremo; et Eugenius Carthaginensis in explicat. Fidei Cath.

Quod autem attinet ad illud et *hi tres unum sunt*: sciendum est, illa verba in multis Latinis codicibus non haberi, ubi sermo est de spiritu, aqua, et sanguine. Nam in Bibliis Lovaniensibus notantur ad marginem 15. codices manuscripti, quia ea verba non habent. Græci autem codices habent quidem, sed differenter: nam de Patre, Verbo, et Spiritu sancto dicunt *οἱ τρεῖς ἐν εἰς, et hi tres unum sunt*: de spiritu, aqua, et sanguine, *οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἐν εἰς, et hi tres in unum sunt*: ubi aperte vides, non esse unum, spiritum, aquam, et sanguinem, sed solum conspirare in unum testimonium.

Duodecimus locus est I. Jo. V. in ult. ver.: *Ut simus in vero Filio ejus, hic est verus Deus et vita eterna* (3). At unus solus est verus Deus. Jo. XVII. *Te solum verum Deum*: unde Transylvani lib. II, cap. 5. dicunt, esse nomen proprium Patris *verus Deus*; ergo Christus est ille idem Deus qui est Pater. Ad hunc locum respondent Transylvani, novi Samosateni, lib. II, cap. 4 et 7. et Servetus lib. I. de Trin. Christum esse verum Deum, sed temporalem, quia accepit a Deo veram divinitatem: sed hoc jam alias refutavimus; non enim Divinitas potest uniri creaturæ, nisi hypostatice, si ea dici debeat verus Deus: nam accidentaliter non potest uniri, ita ut intrinsece inhaereat, ut notum est, quia tunc a subjecto penderet: nec potest uniri essentialiter, ut anima corpori, et forma quævis substantialis suæ materiae, quia tunc esset pars: extrinseca autem unio non sufficit ad denominandum Deum.

Sed objicit Servetus illud Apocal. V. *Dignus est Agnus accipere virtutem et Divinitatem* (4). Respondeo: aliqui legunt, non divinitatem sed divitias, ut legit Primasius, nam Græce est, *τις θηουτος*: sed vulgata editio habet etiam optimum sensum; nam per divinitatem possumus intelligere manifestationem divinitatis, non ipsam divinitatem. Erasmus Annot. in hunc locum vult, referri illud *Hic est verus Deus* ad Patrem hoc modo: *Ut simus in vero Filio ejus, hic, nimirum, Pater hujus Filii, est verus Deus*. At debuisse saltem unum auctorem proferre, qui ita distincte explicaret. Cur enim illud demon-

(1) I. Joan. V, 7. — (2) Ibid. 9. — (3) I. Joan. V, 20. — (4) Apoc. V, 12.

strativum *Hic*, non demonstrat potius proximam personam, quam remotam? Praesertim cum in Graeco textu ante illud *Hic* immediate praecedat nomen Jesu Christi: *Και ἔφη ἐν τῷ ἀληθεῖ, ἐν τῷ ὄντι ἑαυτοῦ ἰσοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐστὶν ὁ ἀληθὴς Θεός.*

Deinde Patres de Filio exponunt. Hilarius lib. IV. de Trinit. ult. med. postquam citaverat hunc locum, addit post 17. lineas: *et cum hic verus Dei Filius his sit et vita aeterna, etc. ubi quod citaverat hic est verus Deus et vita aeterna, exponit de Filio, cum dicit ipsum esse vitam aeternam.* Hieronym. in cap. LXV. Isaiae: *Jurabit in Deo Amen* (1): dicit, non solum Patrem esse Deum Amen id est, Deum verum, sed etiam Filium, et probat ex hoc loco *hic est Deus verus et vita aeterna.* Augustinus lib. I. de Trinit. cap. 6. *Et, inquit, Filius non tantum Deus, sed et verus Deus, quod Joannes apertissime in epistola sua dicit: Scimus quia Filius Dei venit, et dedit nobis intellectum etc.* *Hic est verus Deus etc.* Cyrillus lib. XII thes. cap. 13. posteaquam hunc locum adduxerat, sic ait: *«Quid dicent haeretici ad hanc Beati Joannis verba, quibus apertissime Deus verus Filius appellatur. Nam si Deus verus est substantialiter, non participatione hoc ipsum est, sicut creatura; qui autem Deus verus est, natura Deus est.»* Similiter exponunt Beda et Oecumenius in commentario hujus loci.

Eunomiani olim convicti evidentia hujus testimonii admittebant, ut refert Gregorius Nazianzenus Orat. 3. de Theol., Patrem esse verum Deum, et similiter Filium esse verum Deum, sed aequivoce, sicut canis celestis et terrestres dicuntur aequivoce canes, uterque tamen proprie et vere. At facile est hanc solutionem refutare. Nam vel loquitur Eunomius de aequivocatione perfecta, vel de analogia quadam. Si de perfecta aequivocatione, qualis est inter nomina rerum ejusdem speciei; tunc non erit Pater magis Deus, nec major Deus, nec prior Deus, quam Filius, sicut Judas Iscariotes non est magis homo, aut major homo, aut prius homo, quam Judas Thaddaeus. Praeterea tunc plures essent veri Dii, sicut Judas Iscariotes et Judas Thaddaeus sunt plures veri homines: at Scriptura unum solum Deum esse docet. Si de analogia quadam, vel Pater, vel Filius non erit vere proprie et simpliciter Deus, si-

cū homo pictus non est simpliciter et vere ac proprie homo, neque canis celestis est proprie ac vere canis, sed ita dicitur, quia terrestrem canem representat. At Christus est verus Deus, et similiter Pater; ergo non sola analogia Filius est Deus.

Decimustertius locus Jo. I. *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Item: *Omnia per ipsum facta sunt* (2). Ex quo loco tria sumuntur argumenta.

Primum sumitur ex nomine Verbi; Verbum enim seu *λόγος* est mentis proles, seu notitia et conceptus. Et quamvis conceptus mentis in nobis non dicatur filius, quia est accidens; tamen est valde similis generationi ejus productio: nam mens intelligens vires patris gerit: objectum vero matris: species est quasi materia generationis, quam mater suppediat; inde ex complexu mentis et objecti mediante specie prodit notitia seu verbum. Est autem notandum, in Deo, ut etiam Aristoteles docet, idem esse intelligentem, intellectum, intellectionem, et speciem intelligibilem, exceptis tamen relationibus mutuis producentis et producti; ex quo sequitur, Verbum Dei necessario esse idem cum Deo, id est, ejusdem numero substantiae et naturae: sed Christus est Verbum Dei, nam *Verbum caro factum est*; ergo Christus habet eandem numero naturam cum Patre.

Secundum argumentum sumitur ex eo quod Verbum dicitur Deus. Nam hoc loco Verbum Dei, quod est Christus, expresse nominatur Deus, et sine dubio idem Deus, qui est etiam Pater. Nam Joannes in toto illo fere capite semper repetit initio sequentis sententiae id, quod posuerat in fine praecedentis: *In principio, inquit, erat Verbum; deinde subjungit: Et Verbum erat apud Deum.* Ubi vides, idem nomen poni in fine primae sententiae, et initio secundae; sic etiam quia in secunda dixerat: *Et Verbum erat apud Deum; in tertia dicit: Et Deus erat Verbum*: ubi idem Deus esse dicitur, et is apud quem erat Verbum; et is qui erat ipsum Verbum. Id ipsum observare licet in sequentibus: *In ipso vita erat, et vita erat haec hominum; et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderant, etc.*

Tertium argumentum est in illis verbis: *Omnia per ipsum facta sunt.* Hinc enim sequitur, ut colligit Augustinus lib. I. de Tri-

nit. cap. 6. Verbum non esse factum, et proinde non esse creaturam, et proinde esse unum Deum cum Patre: nihil enim est nisi Deus, et creatura ejus.

Sed respondent ad primum Ministri Transylvani lib. II, cap. 3 et 11. Verbum hoc loco significare Christum hominem, dicitque Verbum, quia verba Dei nobis annuntiavit; et probant. Nam cum dicitur: *Verbum caro factum est*, in Graeco est *ἐγένετο*, quod significat erat, seu fuit, ut patet ex similibus locis. Nam in hoc capite dicitur: *Fuit homo missus a Deo.* Graeco *ἐπέμπετο*: similiter Luc. I. *Fuit in diebus Herodis Sacerdos.* Et Luc. ult. *Qui fuit vir Propheta etc.* (1) semper est *ἐπέμπετο*. Itaque non est sensus, Verbum esse factum hominem per incarnationem, sed Verbum illud, de quo tam multa dicuntur praecleara, nihil esse aliud, quam carnem, id est, hominem quemdam; sicut Joannes dicitur est vox, non quod esset vox incarnata, sed quod homo clamans in deserto.

Ad secundum respondent Franciscus David disp. 9. Alb. et Ministri Transylvani lib. II, cap. 11. Christum merito vocari Deum, sed non eandem cum Patre; nam in hoc ipso loco dicitur *Verbum apud Deum*, nimirum Patrem: cum autem subjungitur, *et Deus erat Verbum*, si vox *Deus* acciperetur eodem modo, significaretur Filium esse Patrem.

Ad illud autem *Omnia per ipsum facta sunt*, respondent: intelligi de reparatione facta per Christum, quae etiam solet dici nova creatio. II. Corinth. V: *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.* Ephes. I: *Instaurare omnia in Christo, quae in caelis, et quae in terris sunt.* Et cap. II: *Ipsius enim factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis.* Et Psal. I: *Cor mundum crea in me Deus* (2). Sed errant. Ac primum sententia istorum de Verbo similis est errori Eunomii, quem refellit Cyrillus lib. I in Jo. cap. 4 et 7. dicebat enim ille: Verbum, quod est Christus, non esse aliquid aeternum in Deo, seu subsistens, sed esse quid creatum: sed dici Verbum, quia esset simile, et quasi imago verbi intimi, et quia verba Dei audiens nobis enuntiavit.

Refellitur utrorumque error. Primo ex sequentibus, quia hoc Verbum, quod factum

est caro, erat Deus, et Deus creator omnium rerum; non ergo creatum. Secundo, quia hoc Verbum erat in principio apud Deum, antequam Mundus fieret, nec unquam in tota Scriptura dicitur factum. Tertio, quia si Christus est imago Verbi illius aeterni, et interni, quod est in Deo; non debuit dicere Jo. X: *Ego et Pater unum sumus*; sed *Ego et Verbum unum sumus*: nec Jo. XIV: *Qui videt me, videt et Patrem, sed videt et Verbum* (3). Vide plura apud Cyrillum loco citato.

Ad argumentum autem ex voce *ἐγένετο*, respondeo: vocem esse ambiguum, et tam esse, quam fieri significare. Unde Jo. II: *Nuptiae factae sunt, ἴσχυος ἐγένετο*; et cap. I. *Mundus per ipsum factus est, ὁ κόσμος διὰ τοῦ ἐγένετο.* Et infra: *Aquam vinum factam* (4), *ὄμοιος οἶνος ἡγενετόν*: hoc autem loco significat, fieri, non esse. Et patet primo ex dictis: nam si Verbum erat ante Mundi creationem, certe ante carnem erat; nam et caro una est ex creaturis; non igitur Verbum caro erat, sed factum est postea caro, cum carne assumpsit. Secundo, quia si, esse, non fieri significare voluisset Joannes, non dixisset *ἐγένετο*, sed *ἔγενετο*, vel *ἦν*, id est, non dixisset, *fuit*, sed *est*, vel *erat*; fuit enim dicitur solum de eo, quod nunc non est; at Christus est etiam nunc caro. Tertio, quia Patres Graeci, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, bene norant potestatem Graeci vocabuli, et tamen omnes exponunt *factum est*, quomodo etiam habet versio Erastni, et quae in Bibliis Vatabli exstat, quibus adversarii plurimum tribuere solent.

Quantum ad secundum argumentum, jam diximus, Joannem in isto capite solere frequentissime idem bis repetere in fine unius sententiae, et principio alterius. Ita igitur hic nomen *Deus* bis ponitur in eadem significatione, et sensus est, *Verbum erat apud Deum, id est, apud Patrem qui est Deus, et Deus erat Verbum, id est, et idem Deus erat etiam Verbum*; sive, ut alii volunt, qui faciunt Deum praedicatum, et Verbum subjectum; et *Verbum erat ille idem Deus.* Neque obstat quod ibi apud Deum, est articulus *τῷ θεῷ*: hic autem, et *Deus erat Verbum*, non est articulus ante vocem *Deus*; unde Origenes argumentabatur, Patrem esse majorem Filio. Nam, ut notat Chrysostomus homil. 3 et

(1) Luc. I, 5; XXIV, 19. — (2) II. Cor. V, 17; Eph. I, 10; II, 10; Psal. L, 12. — (3) Joan. X, 30; XIV, 9. — (4) Joan. II, 1; I, 10; II, 9.

(1) Isai. LXV, 16. — (2) Joan. I, 1, 3 et passim.

5. in Jo. sæpe Deus pro Patre sumptus non habet articulum, ut in hoc capite : *Fuit homo missus a Deo, et infra : Deum nemo vidit unquam, et aliquando Deus pro Filio habet articulum, ut I. Jo. V : Hic est verus Deus. Et ad Titum II : Adventum gloriæ magni Dei (1).*

Ad illud autem *Omnia per ipsum facta sunt*, dico primo : explicationem adversariorum esse adeo novam, ut nulli Veterum in mentem venerit, ut patet legenti Origenem, Chrysostomum, Cyrillum, Augustinum, Theophylactum, Bedam, Rupertum, Euthymium in Joannem. Dico secundo : non debere Scripturam exponi metaphoricè ad libitum, sed tunc solum, cum ipsa Scriptura præbet occasionem, alioqui poterimus pervertere omnes Scripturas, et eadem ratione possemus dicere, in 4. cap. Genes. non describi creationem, sed revocationem rerum. Neque obstant loca in contrarium allata : nam in illis semper est aperta mentio renovationis, ut patet legenti illa loca. Hic autem simpliciter dicitur : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*. Dico tertio : etiamsi hic locus pateretur utrumque sensum, tamen adversarios probare non posse, debere eum exponi de renovatione potius, quam de prima creatione ; rationes enim quas ipsi afferunt, nihil valent.

Primo probant, non agi de creatione, quia Christus non erat natus tunc, cum Mundus creabatur. At negamus, non fuisse tunc Christum natum ex Patre Deo, licet nondum esset natus ex matre : dum autem adversarii assumunt quod probare debent, nonne principium petunt ? Secundo probant, quia Scripturæ passim tribuunt Patri opus creationis : at non soli Patri tribuunt, tribuunt etiam Filio. Proverb. VIII : *Cum eo eram cuncta componens (2)*. Et in hoc I. cap. Joannis : *Et Mundus per ipsum factus est*. Probant tertio, quia Joannes hoc loco postquam dixerat : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, mox restringit, dicens, *quod factum est, quasi diceret, non omnia absolute per Christum facta esse, sed illa dumtaxat omnia, quæ ad ipsius officium pertinebant, et quæ per ipsum facta sunt*. At hæc esset ridicula restrictio ; esset enim ac si diceretur : *Omnia per ipsum facta sunt, quæ per ipsum facta sunt : non autem hoc ait*

Joannes, *sed sine ipso factum est nihil, quod factum est, id est, nulla est res quæ sit facta, et non sit facta per ipsum ; quod addit Joannes propter Spiritum sanctum, ne putaretur inclusus inter omnia illa quæ facta sunt per Verbum*. Adde, quod lectio illa probabilior est, quam sequitur Augustinus, ut illa verba *quod factum est non pertineant ad præcedentem periodum, sed ad sequentem, hoc modo : Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum*. Ex qua lectione plane ruit adversarii argumentum. An igitur propter tam leves et falsas ratiunculas relinquenda est Patrum communis explicatio ?

Dico quarto : hunc locum explicari paulo infra cum dicitur : *In Mundo erat, et Mundus per ipsum factus est, et Mundus eum non cognovit*. Hic enim habemus, cum Mundum factum esse per Christum, qui Christum non cognovit : at si effectio Mundi non esset creatio sed renovatio, falsum esset illud *Mundus eum non cognovit*, cum renovatio fiat per Fidem et cognitionem Christi. Respondent pertinacissime, hunc esse sensum : *In Mundo erat, id est, Christus homo inter homines versabatur : et Mundus eum non cognovit, id est, et homines illi initio eum non cognoscabant : et Mundus per ipsum factus est, id est, et tamen ipse homines illustravit, et fecit novas creaturas*.

At contra. Nam adversarii mutant ordinem verborum : volunt enim prius Mundum non cognovisse, et deinde factum fuisse. At Evangelista dicit primo *Mundus per ipsum factus est ; deinde notat ejus ingratitude dicens : Et Mundus eum non cognovit*. Præterea Mundus in Scripturis, aut significat substantiam cœli et terræ, ut Eccles. III : *Mundum tradidit disputationi eorum (3)* : aut homines impios dilectores Mundi, Jo. XII. *Princeps hujus Mundi ejicietur foras*. Jo. XVII : *Pro his rogo, non pro Mundo (4)* ; ergo cum dicitur, *Mundus per ipsum factus est*, vel significatur substantia cœli et terræ, ut exponunt omnes Patres : vel sensus erit, *per Christum factos esse homines impios, qui est ingens blasphemiam, accipiendo enim Mundum pro impiis, Christus non facit, sed destruit Mundum, ut faciat novam creaturam*.

Decimusquartus locus habetur Coloss. I : *In ipso condita sunt universa in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum, et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant (1)*. Hic locus est clarior superiore, nam explicatur quæ sint illa omnia, quæ Christus creavit et conservat ; et dicuntur esse omnia omnino terrestria et cœlestia usque ad summos Angelos. Ex quo sequitur, Christum non esse creaturam, sed verum Deum.

Respondent tamen Transylvani lib. II, c. 12. et Franciscus David disput. 7. Alb. in toto isto capite vocari creationem reparatiorem spiritualem, quæ facta est per Christum. Probat primo, quia ita exposuit Procopius in cap. I. Genes. pag. 39. Secundo, quia non ait Paulus, cœlum et terram creata per Christum, sed ea quæ sunt in cœlo et in terra, id est, Angelos et homines, quos creasse dicitur Christus, quia eos pacificavit, et reconciliavit inter se.

At contra. Primo omnes Interpretes hunc locum intelligunt de prima creatione ; unde adversarii, cum omnes bibliothecas lustrant, non poterunt invenire, nisi unum auctorem Procopium, meliorem Rhetorem quam Theologum, et qui non interpretatur hanc epistolam, sed obiter cum scriberet in Genesim, allegavit ad suum propositum unam sententiam ex hac epistola, non respiciens quid præcederet, et quid sequeretur. Et ne gloriantur tamen se invenisse unum socium sui erroris, notandum est, Procopium eundem folio præcedenti, dum exponeret illud : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (2)*, acerrime invehi in eos, qui negant tres esse personas ejusdem essentia, qui etiam paulo post sic ait : *« Christus humanam carnem induit, ut hominem, quem creaverat, restitueret et sanaret. »* Cum igitur paulo post dicit, per Christum omnia creata secundum Apostolum ad Colossenses, et exponit *instaurata, vult dicere, Christum instaurasse quod antea creaverat*.

Secundo proba ex præcedentibus : nam dixerat, Christum esse primogenitum ornis creature, id est, prius a Patre genitum, quam ulla creatura fieret, ut recte exponit Chrysostomus. Deinde hoc probatur subjunxit : *In ipso enim condita sunt universa, etc.*

at si condere significet instaurare, Paulus nihil probat ; non enim sequitur, *Instauravit omnes creaturas* ; ergo fuit ipse ante omnes creaturas. Quam sæpe enim architecti instaurant œdificia, quæ multis annis antea exstructa fuerant, quam ipsi nascerentur ? Ut igitur Paulus recte probet, Christum esse primogenitum ante omnem creaturam, non oportet interpretari, *ipse omnia condidit, id est, instauravit*, sed simpliciter *creavit*.

Tertio ex sequentibus : nam postquam Paulus dixerat, per Christum omnia creata, subjungit alia encomia Christi dicens, ipsum etiam esse Caput Ecclesiæ, et primogenitum mortuorum, et per ipsum instaurata omnia, et pacificatos per crucem ejus Angelos cum hominibus. Nisi ergo faciamus Paulum inepte loquacem, qui semper eadem repetat ; oportet fateri, in prima parte capituli agi de creatione, in secunda de reparatione.

Quarto proba ex ipso contextu : nam dicit omnia creata per Christum, etiam Thronos, et Dominationes : at Angeli non fuerunt renovati per Christum, quippe qui non facti sunt veteres per peccatum ; dicuntur quidem pacificati cum hominibus, sed pacificare non est condere et creare, neque ullum exemplum in Scriptura proferre poterit.

Nec obstat locus ad Ephes. I, ubi dicitur instaurari omnia per Christum, quæ in cœlis, et quæ in terris sunt : nam vox Græca *ἀνακατασκευάζει* est *recapitulare*, et in summam redigere, et sensus est : *Deum voluisse Angelos et homines unire sub uno capite Christo*. Quod si etiam accipiamus Latinum verbum *instaurare* in sua propria significatione, tunc sensus erit, *Deum voluisse instaurare in cœlestibus per Christum, non ipsos Angelos, qui non egebant instauratiōe, sed numerum Angelorum imminutum per casum Demonum, ut exponit Augustinus Enchir. cap. 61. et etiam cap. 62. ubi dicit, Christum non esse mortuum pro Angelis : et cap. 108. dicit, non habituros fuisse homines opus Mediatore et sanguine ejus, si Adam non peccasset. At hic ipsi Angeli dicuntur conditi et creati per Christum, ergo de vera creatione agitur, non de reparatione*.

Decimusquintus locus est Hebr. I, ubi dicitur de Filio : *Per quem fecit et secula. Et infra : Et tu Domine initio terram fundasti et opera manuum tuarum sunt cœli (3)*. Hic ha-

(1) I. Joan. V, 30 ; Tit. II, 13. — (2) Prov. VIII, 30. — (3) Eccl. III, 11. — (4) Joan. XII, 31 ; XVII, 9.

(1) Coloss. I, 16 et 17. — (2) Gen. I, 26. — (3) Hebr. I, 2 et 10.

demus clarissime quod requirebant adversarii in duobus locis superioribus, nimirum, Christum fecisse cælum et terram, et proinde ipsum non esse creaturam, sed creatorem unum cum Patre. Respondent Ministri Transylvani lib. II, cap. ult. et Franciscus David disput. 3. Alb. per secula intelligi nova secula, id est, reparationem humani generis. Contra. Nam Paulus explicans cap. XI, quid sit facere secula, ait: *Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent* (1). Quod certe non potest intelligi, nisi de creatione prima cælorum. Vide supra cap. 4.

CAPUT VII.

Quarta Classis ex nominibus veri Dei.

Primum nomen divinum est, Deus, ex quo non leve argumentum sumi potest: nam Scriptura non solet absolute vocare Deum, nisi Deum verum, ut Irenæus notat lib. III, cap. 6. » Neque Dominus, inquit, neque Spiritus sanctus, neque Apostoli eum, qui non esset Deus, definitive, et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus. » Et cap. 8. » Soluta igitur, inquit, et hac illorum calumnia, manifeste ostensum est, quoniam nunquam Prophetæ, neque Apostoli alium Deum nominaverunt, vel Dominum appellaverunt, præter verum et solum Deum ».

Atque hinc Erasmus in cap. V, ad Ephes. notat, Patrem intelligi quoties absolute Deus nominatur. Quod Erasmi dictum falsum est, ut modo patebit: sed testimonium ejus annotare placuit, ut constaret, etiam adversarii testimonio, vocem *Deus* absolute positam soli vero Deo convenire. Et sine Irenæi vel Erasmi testimonio res ipsa per se clamat: nam cum Scriptura nihil sæpius repetat, quam unum esse Deum; quomodo non pugnetur secum, si non solum Deum verum, sed etiam aliquid aliud Deum absolute vocaret? Jam hoc nomen tribuitur absolute

Christo, Isaia IV. *Vocabitur nomen ejus admirabilis, Deus, fortis* etc. Jo. XX, ubi Thomas Christo dicit: *Dominus meus et Deus meus*. Actor. XX. *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*. Rom. IX. *Qui est super omnia Deus*. Apocal. IV. *Domine Deus omnipotens qui erat, qui est, et qui venturus est*. I. Jo. III. *In hoc cognovimus charitatem Dei, quia ille pro nobis animam suam posuit* (2). Quomodo ergo non est Deus verus, qui tam sæpe in Scripturis absolute pronuntiatur Deus? Et quomodo, queso, coheret hoc, quod tam absolute Christus dicatur Deus, cum illo Exod. XX: *Non habebis Deos alienos coram me*. Et I. Corinth. VIII: *Nobis unus est Deus* (3), si Christus non est unus Deus cum Patre?

Alterum nomen, et quidem maxime proprium veri Dei est יהוה quod Græci *θεός* *θεοῦ* vocant; sic legimus Exod. XX: *יהוה* pro quo noster interpret vertit: *Omnipotens nomen ejus* (4). Sed in Hebræo non est proprie omnipotens, sed nomen illud ineffabile. Transylvani quoque ita persuasi sunt, hoc nomen soli vero Deo convenire, ut lib. II, cap. 7. dicant, hoc nomen esse proprium Dei Patris: alia vero nomina, ut Elohim, Sadai, Adonai, et cætera communicari interdum etiam Christo, Angelis, aliisque rebus creatis. Probemus igitur, hoc nomen soli vero Deo proprium Christo convenire. Hierem. cap. XXIII sic loquitur: *Et suscitabo David germen justum, et regnabit Rex, et sapiens erit*. Et infra: *Et hoc est nomen quod vocabunt eum Dominus justus noster, seu justitia nostra* (5) יהוה צדקתי hoc de Christo intelligi nemo negat.

Sed Rabbini respondent, non significari hoc loco, nomen Christi fore יהוה, sed tempore Christi, et propter ipsum Christum cognoscitur homines Dominum Deum esse justitiam nostram; sicut Exod. XIII: *Ædificavit Moyses altare, et vocavit nomen ejus Dominus exaltatio mea*. In Hebræo illud *Dominus* est יהוה et Ezech. ult. *Et vocabitur nomen Jerusalem יהוה* Dominus ibi (6).

Sed hoc facile refellitur. Nam verum quidem est, Christum non fuisse vocandum quasi proprio nomine *Dominus justitia nos-*

tra: sed tamen ex hoc loco deducitur, ipsum esse vere יהוה, nam de ipso dicitur: *Dominus justitia nostra*, non de Patre; ipse est enim qui pro nobis divinam justitiam satisfecit. Unde Isaia LIII dicitur: *In scientia sua justificavit ipse justus servus meus multos*. Et I. Cor. I: *Qui factus est nobis sapientia, et justitia, et redemptio* (1). Præterea nec ara, nec Hierusalem dicuntur simpliciter יהוה: Christus nuncupatur יהוה. Isaia XI: *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini*. Si quidem illud *Domino* in Hebræo est יהוה et intelligi hæc verba de Joanne Baptista qui paravit viam Christo, testantur omnes Evangelistæ, Matth. III, Marc. I, Luc. I, et Jo. I. et similiter appellatur Christus in tot locis Isaia, Zachariae, et Psalmorum explicatis in 1. et 2. classe argumentorum.

Præterea nomen hoc יהוה deductum est ex illo Exod. III. *אני יהוה אלהי אבותינו* *Ero qui ero, sive ut noster Interpres vertit: Sum qui sum* (2). Inde enim addita littera nominis proprii formatrice, id est, Jod, factum est nomen יהוה, et significat proprie eum qui est fons essendi, et cum non habeat esse ab alio, dat rebus omnibus ut sint. Quocirca nonnulli recte docent, hoc nomen, si ullo modo efferrit debeat, melius efferrit per vocem *Ihie*, id est, *erit*; sic enim legi potest יהוה quam per vocem *Jehovah*, que nuper excogitata est. Videmus autem de Christo dici id, quod hoc nomen significat; igitur et ipsum nomen ei convenit. De Christo dicitur, Apoc. I, IV et XI. *Qui est, qui erat, et qui venturus est*. Et Jo. XIII. *Amodo dico vobis priusquam fiat, ut eum factum fuerit, credatis quia ego sum* (3). Denique huic nomini semper in versione LXX respondet *κύριος*, et in versione Hieronymi *Dominus*. Porro *κύριος* seu *Dominum* absolute passim Christum vocant Evangelistæ, et ipse seipsum. Matth. XXI. *dicit: Quia Dominus his opus habet*. Jo. XIII. *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim* (4).

Altissimus. Nomen est solius veri Dei. Ps. LXXXII. *Tu solus altissimus in omni terra* (5). Et Transylvani lib. II, cap. 5. dicunt, hoc esse nomen quo distinguitur Pater, qui solus est verus Deus, a Filio. Quod idem olim Ariani dicebant; teste Hieronymo in Comm.

Ps. LXXXVI. At hoc ipsum nomen tribuitur Christo a Davide in Ps. LXXXVI. *Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus* (6). De Filio enim intelligunt Hieronymus, Augustinus, et alii Expositores. Idem nomen tribuit Christo Zacharias Luc. I. teste Beda in Comment. et verba ipse satis aperte hoc significant: *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis; præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus* (7). Ubi Joannes dicitur esse futurus Propheta Altissimi, quia præbit ante illum parare vias ejus: prævit autem ante Christum, non ante aliquem alium, ut notum est.

Præterea: quomodo datum est Christo *nomen super omne nomen*, ut Paulus ait Phil. II, si non potest ipse vocari Altissimus? Denique idem Paulus cum scribit Rom. IX. *Ex quibus est Christus, qui est super omnia Deus* (8), quid aliud significat, quam esse Christum Altissimum Deum? nec enim est super omnia, nisi qui est Altissimus.

Invisibilis. Nomen est fere proprium veri Dei. Nam etsi in Symbolo dicimus, Deum esse factorem visibilium et invisibilium rerum: tamen in Scripturis hoc nomen fere non tribuitur nisi Deo I. Timoth. I. *Invisibili, soli Deo honor et gloria*. Et cap. VI. *Qui lucens habitat inaccessabilem* (9). Unde etiam hoc nomen soli Patri tribuitur Transylvani lib. II, cap. 5. et olim Ariani apud Augustinum lib. III, cont. Maximin. cap. ult. Et vere solus Deus est invisibilis, quia non potest videri, nisi seipsum manifestet: Angeli enim, licet nobis sint invisibiles, tamen aliis Angelis et ipsi Deo se abscondere non possunt. At Filius simpliciter invisibilis est sicut et Pater. Nam Matth. XI dicitur: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem qui novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*. Et Coloss. I dicitur: *Imago Dei invisibilis* (10): etsi enim illud *invisibilis* est genitivus, ut ex Græco patet; tamen ideo dicitur imago Dei invisibilis, quia etiam ipsa imago est invisibilis: est enim simillima exemplari, et proinde talis qualis ipsum. Apocal. XIX. *Et nomen habet scriptum, quod nemo novit nisi ipse, et nomen ejus est Verbum Dei* (11). Ergo Verbum Dei est quid invisibile, quandoquidem solus illo, qui est Verbum Dei, novit quid hoc sit, nec tamen excluduntur Pater, et Spi-

(1) Ibid. XI, 3. — (2) Isai. IV, 6; Joan. XX, 28; Act. XX, 28; Rom. IX, 5; Apoc. IV, 8; I. Joan. III, 16. — (3) Exod. XX, 3; I. Cor. VIII, 6. — (4) Exod. XV, 3. — (5) Jerem. XXIII, 5 et 6. — (6) Exod. XVII, 15; Ezech. XLVIII, 35.

(1) Isai. LIII, 11; I. Cor. I, 30. — (2) Exod. III, 14. — (3) Apoc. I, 4; IV, 8; XI, 17; Joan. XIII, 19. — (4) Matth. XXI, 3; Joan. XIII, 13. — (5) Psal. LXXXII, 10. — (6) Psal. LXXXVI, 5. — (7) Luc. I, 76. — (8) Philipp. II, 9; Rom. IX, 5. — (9) I. Timoth. I, 17; VI, 16. — (10) Matth. XI, 27; Coloss. I, 15. — (11) Apoc. XIX, 12 et 13.